

5. Кремень В.Г. Розвиток освіти України в контексті загальноцивілізаційних змін. – Режим доступу: <http://www.apsu.org.ua>.
6. Подготовка педагогических кадров за рубежом: Анализ современного состояния и тенденции развития. – Режим доступу: <http://www.edu.gov.kz>.
7. Системно-діяльнісний підхід до підготовки майбутнього вчителя: Монографія. / Чебикін О.Я., Курлянд З.Н., Богданова І.М., Яблонська Н.В., Хмель Н.Д., Вдовиченко О.В., Біла О.О. – Одеса: СМІЛ, 2006. – 120 с.

УДК:17.023.36+316.3 (477):171.12+177

В.В. Буяшенко

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ПОШУК МЕХАНІЗМІВ ЗЛАГОДИ

***Анотація.** У статті розглядається соціальна робота як механізм конвенціонального зв'язку громадянського суспільства, оскільки вона є своєрідним соціальним перетином психологічних, побутово-економічних та юридичних аспектів життєдіяльності людини.*

***Ключові слова:** громадянське суспільство, соціальна робота.*

***Аннотація.** В статье рассматривается социальная работа как механизм достижения гармонизации гражданского общества, поскольку она является своеобразным пересечением психологических, бытовых, экономических, правовых аспектов жизнедеятельности человека.*

***Ключевые слова:** гражданское общество, социальная работа.*

***Annotation.** In this article the author examines a social work as a mechanism to achieve of harmony in civil society since a social work is an intersection of psychological, economical, everyday and law aspects of human being's actintersectionivity.*

***Key words:** civil society, social work.*

Актуальність дослідження. Давні греки, які дбали про гармонію свого існування в світі, застосовували цікаве поняття „гібрис” (розлад) по відношенню до людини, яка відходила від загальної гармонії. Вони вважали, що гібрис – це велика, фатальна помилка, яка породжує ланцюг інших помилок, тому за будь-яких обставин необхідно прагнути до злагоди: злагоди зі світом, злагоди з природою, злагоди з собою, злагоди з іншими.

Сьогодні свідчить, що визначальною рисою буття сучасної людини є розлад, який охоплює різні форми його вияву. З одного боку, ми живемо у світі з високо розвинутою системою комунікацій, але, з іншого, ми маємо складні проблеми, які не можемо вирішити. Такий стан речей приводить до того, що у багатьох людей вже нормою стала сильна внутрішня збентеженість і напруга, яка має місце і у зовнішньому світі. Звідси розлад: розлад думок, розлад дій, розлад відносин.

Громадянська злагода починається зі злагоди кожної людини з самою собою, бо саме вона – основа громадської злагоди. Громада – це певна система, яка може функціонувати відповідно до певних принципів, за умови якщо усі елементи цієї системи знаходяться у злагоді поміж собою, або успадковуючи мову греків, – у гармонії. Тобто іншими словами, громадська злагода – це процес подолання дисгармонізації нашого буття в цілому і окремих його частин поміж собою. Історія людства свідчить, що ніхто і ніколи не міг досягнути такого стану людських взаємовідносин штучно, але позитивно впливати на встановлення цього стану можна при наявності дійсного бажання. Одним з дійових

механізмів встановлення громадянської злагоди усе частіше представники соціально-гуманітарної думки називають соціальною роботою.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення проблем громадянського суспільства є надзвичайно актуальним для сьогодення України, про що свідчать дослідження А. Єрмоленка, А. Карася, В. Малахова, М. Деркач, І. Кумкіна та ін. і наукові конференції (Харків 2005р., Сімферополь 2007р., Київ 2008р.), в яких піднімаються різні аспекти розвитку громадянського суспільства. Першою спробою аналітичного дослідження громадянського суспільства у вітчизняній філософії є монографія А. Карася „Філософія громадянського суспільства у класичних теоріях і неklasичних інтерпретаціях”. У зазначених вище дослідженнях називаються основні функції громадянського суспільства: інтеграція соціуму; введення соціальних конфліктів у цивілізовані межі; продукування норм і цінностей, які згодом укріплять своєю санкцією державу; створення середовища, де формується суспільно активний індивід. Окрім того в них даються дефініції громадянського суспільства, окреслюється коло проблем, які з ним пов’язані, виділені його основні сектори.

Актуалізація проблематики громадянського суспільства в західній науковій літературі починається в 70 – роках ХХ ст., вона була викликана ростом демократичного та антиавторитарного руху в світі. Габермас, Лефорт, Боббіо передбачали необхідність цих процесів. Вагомий внесок у цю дискусію зробили у 1992р. американські дослідники Е. Арато та Дж. Коген, коли опублікували книгу „Громадянське суспільство та політична теорія”. Сучасні дослідники проблем громадянського суспільства більше схильні звертатися до історії ідей про громадянське суспільство та процеси його становлення (Е. Блек, А. Селігмен), ніж до структур громадянського суспільства сьогодення та реальних механізмів їх функціонування. У більшості випадків ними вивчаються основні елементи чи блоки громадянського суспільства (політичні партії, профспілки, підприємницькі об’єднання, неформальні організації тощо) самі по собі, поза їх відносинами у загальному контексті громадянського суспільства, яке їх об’єднує. Особливої уваги серед західних дослідників (Р. Дарендорф) набуває проблема збереження здобутків громадянського суспільства в умовах глобалізації. Суттєве значення має філософський аналіз становлення громадянського суспільства в перехідних суспільствах, представлений роботами Габермаса, який аналізував питання структурних перетворень в сфері громадянської суспільної відкритості з двох сторін: як соціально-державних трансформацій, так і змін комунікативних структур через засоби масової інформації. Він вважає, що джерелом розладу в суспільстві є втручання – пасивне чи активне – системних медіумів у комунікативну царину життєвого світу. Габермасівська модель аналізу конфліктів стосується суспільства 50 – 70-х років ХХ століття і в цьому полягає її обмеженість. Саме у цей час в західноєвропейській культурі активізується соціальна робота, головна мета якої була знайти компроміс (консенсус) поміж життєвим світом та суспільством як системою. Соціальна робота як встановлення гармонії в суспільстві досліджувалася різними дослідниками під різним кутом зору. Так Д. Адерсоном розглядаються три моделі соціальної роботи, які охоплюють усі можливі розгармонізовані сфери громадського життя. У його інтерпретації вона передбачає і опіку, і контроль, і соціальні зміни. М.Л. Дооренванден стверджує, що соціальна робота – це єдина сила в суспільстві, яка може здолати розгармонізованість в силу таких її властивостей як гнучкість, мобільність, соціальна активність, творчість.

Постановка завдання. Виходячи з актуальності теми та її дослідження сформуємо задачу, яку актуалізуємо у цій роботі: довести, що соціальна робота є дійовим механізмом конвенціонального зв’язку громадянського суспільства, своєрідним способом узгодження волі людей у системі суб’єкт – суб’єктних відношень.

Виклад основного матеріалу. Громадянське суспільство є необхідним компонентом демократичного політичного простору і правової держави. У цьому контексті соціальна згода (консенсус) є показником стабільності та соціального порядку як

громадянського суспільства, так і держави в цілому. Генетично поняття громадської злагоди сягає теорії суспільного договору, тобто вихідного договору „мислячих індивідів” про принципи справедливості. У XVI ст. Н. Макіавеллі, аналізуючи бурхливу історію італійських республіканських інститутів, стверджував, що розквіт чи крах соціальних змін залежить від характеру громадян, від їх „громадських чеснот”. Коли останні засвоєні більшістю громадян і пройшли випробування часом, то вони перетворюються на громадянські традиції і утворюють основу соціальної справедливості певної спільноти. Громадянські традиції – це стійкі навички сумісного суспільного життя, які стають сталими властивостями людської природи. Громадянські традиції включають у себе чесність, повагу до закону, довіру до оточуючих, повагу до їхніх прав, терпимість, готовність допомогти, природну гуманність у спілкуванні, відмову від насилля над малочисельними групами, постійну спрямованість на компроміс у життєвих питаннях. Громадянські традиції передбачають фундаментальну прив’язаність до суспільної рівності та широке розповсюдження структур громадської солідарності. У своїй сукупності вони утворюють своєрідну модель суспільної взаємодії, про яку Дж. Роулс писав, що вона повинна бути стійкою і здатною до саморегулювання відповідно до добровільно прийнятих важливих правил, бо коли трапляються соціальні порушення, то стабілізуючі сили суспільства повинні врегульовувати кризу і відновлювати рівновагу. За відсутності певної міри згоди людям набагато важче результативно координувати свої плани для досягнення стійкої і взаємовигідної співпраці [1; с. 60].

Таким чином, ми можемо говорити про громадську злагоду лише в тому випадку, якщо маємо справу з громадянським суспільством, в якому є сталі громадянські традиції. Громадянське суспільство – це суспільство, в якому існує і постійно розширюється сфера вільного волевиявлення, яке сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу людей і досягається через систему інституцій і відносин, покликаних забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів та їхніх об’єднань. Іншими словами поняття „громадянського суспільства” відноситься до певним чином структурованого і організованого соціуму. Основні ознаки громадянського суспільства: 1) розчленованість соціального цілого на частини, відношення, види діяльності, які мають власну логіку відмінну від цілого; 2) індивід, який прагне стати особистістю, як особлива одиниця соціуму і один з його суб’єктів; 3) суверенний індивід в якості первинної чи базової ланки соціуму в цілому і різних його формоутвореннях. Перші дві ознаки є необхідними і достатніми для того, щоб вважати цей соціум організованим за нормами громадянського суспільства. Третя ознака характеризує варіанти громадянського суспільства.

Держави пострадянського простору тільки останні десятиріччя намагаються створити громадянське суспільство, хоча в конституціях багатьох з них цей процес зафіксований як такий, що відбувся. Наукова спільнота в оцінці цього процесу не дійшла згоди і дотримується головним чином європоцентристського підходу: громадянське суспільство – виключно європейський продукт і його розповсюдження необхідно розглядати як вестернізацію незахідних країн [2; с. 19]. Спробуємо це з’ясувати на прикладі України. Незважаючи на те, що деякі елементи громадянського суспільства існували в українському суспільстві і раніше, говорити про дійсний початок його формування ми можемо лише з моменту одержання Україною політичної незалежності. Незалежний український соціум, який повинен був трансформуватися в громадянське суспільство, мав певні особливості, що вплинули на цей процес. Серед них: плюралістичність без цілісності; диференціація окремих „сфер” (економіка, політика та ін.) у вигляді окремих інститутів і форм діяльності, які не утворювали структурні одиниці цілісності; рівнозначність окремих соціальних одиниць, серед яких жодна, у тому числі індивід, не може розглядатися як базова; залежність від світової цілісності, що відтворюється у відсутності самодостатності і саморозвитку. Тобто українське суспільство цього часу – транзитивне, фрагментарне, мозаїчне суспільство

з особливим типом взаємовідносин поміж цілим та його складовими: будь-яка складова – чи то економіка, чи то політика, чи то культура – прагне конституювати себе як ціле. При такій взаємодії цілого і частини не має місця для суспільних інтересів, а лише для інтересів окремих складових. Саме на цьому ґрунті починає формуватися громадянське суспільство в Україні.

Для України характерна асиметрія у взаємозв'язку „держава – громадянське суспільство”: становлення першого випереджає становлення другого, і нерідко спонукає його до розвитку. Мозаїчність українського суспільства дає можливість реалізувати державі в першу чергу свої приватні інтереси. Така ситуація є звичною в життєдіяльності українців, де тривалий час домінуючу роль відгравала держава, яка в більшій мірі була основним ініціатором формування суспільних інститутів, і це накладало відбиток на усі відносини – господарські, соціальні, культурні. Майже усі суспільні структури і об'єднання знаходились під патронатом держави. В них значно слабше проявлялись тенденції до самоуправління, автономізації особистості. Усе це позначилось на масштабах суспільної самодіяльності. Звідси – нестабільність права, ригідність політичної системи, позбавленої зворотного зв'язку, бідність більшості населення і консерватизм культурних цінностей.

І на сьогоднішній день у нас в країні становлення ліберальної демократії супроводжується зневірою основної маси населення у практичних її результатах. Секрет успішного функціонування начебто демократично обраної влади здається втраченим через слабкість і нестійкість існуючих громадянських традицій, а значить і нашого громадянського суспільства, оскільки демократія і громадянське суспільство нерозривно пов'язані один з одним. Ефективна демократія можлива лише у тому випадку, якщо є розгалужене і стійке громадянське суспільство, яке здатне використовувати її в якості інструмента оновлення держави і постійного контролю за нею. Теперішня демократія в Україні малопродуктивна, оскільки громадянське суспільство, яке повинно її використовувати, залишається слабким. Перешкодами у розвитку громадянського суспільства в Україні є такі чинники: бідність переважної маси населення, яке змушено думати не стільки про участь у суспільному житті і в різного роду асоціаціях, скільки про елементарні речі для власного виживання; низькі темпи соціального розвитку та росту економічного добробуту; домінування вертикальних зв'язків підпорядкованості над горизонтальними зв'язками рівноправної співпраці; слабка орієнтація громадян на суспільні цінності громадянського суспільства; розповсюдження „аморальної родинності”, що передбачає розподіл посад не на основі компетентності і професіоналізму, а за принципом „особистої відданості” і належності до певного клану; корупція, яка підриває довіру громадян до демократично обраних органів влади; широке використання „брудних технологій” під час обрання представників усіх рівнів влади; низька правова культура більшості громадян; складна процедура реєстрації суспільних організацій, слабкість їхньої матеріальної бази; нерівномірний процес розвитку окремих регіонів, істотні перепади між ними в рівні економічного добробуту. Усе це не сприяє процесу формування громадських традицій, а навпаки розмиває навіть тільки окреслені їхні контури. Найгірше у нашому суспільстві обставини складаються з довірою, як запорукою гармонізації громадянського суспільства. Останні роки недовіра настільки ствердилась, що дуже важко розібратися, в яких ситуаціях вона є обґрунтованою, оскільки вона завжди здатна до самовідновлення. У розвинутому громадянському суспільстві життя відрізняється постійними і зазвичай виправданими очікуваннями того, що інші також будуть наслідувати встановлені правила. Спираючись на ці передбачення, громадяни схильні відзиватися на очікування свого оточення. У нашому суспільстві, оскільки громадянські чесноти ще не трансформувались в громадянські традиції, більша частина людей очікує, що їх близькі також порушують правила. Тому здається нерозумним підпорядковуватися, наприклад, правилам дорожнього руху чи

податковому законодавству, оскільки рідко хто їх не порушує. Брак довіри і самодисципліни змушує людей вимагати твердої влади, „наведення порядку” або шукати сильних покровителів.

Членство у громадянському суспільстві передбачає рівні права і обов’язки для усіх, що досягається горизонтальними зв’язками взаємності і кооперації. Тільки тоді, коли спільнота, до якої належить людина, забезпечує захист її прав, будь-які вимоги по відношенню до неї є обґрунтованими. Суспільство, яке не забезпечує елементарних прав, безперспективно, воно руйнує себе і особистість. У нашому суспільстві багато розраховують на вертикальні зв’язки авторитета і підпорядкованості, таким чином що громадяни взаємодіють не як рівні, а як клієнт з патроном або підлеглий з керівником. Орієнтація на особисту довіру змушує розрізняти індивідів в залежності від того, наскільки кожному з них можна довіряти, у той час як соціальна довіра, яку передбачає громадянське суспільство, ґрунтується на переконанні, що сама структура ситуації значно важливіше особистих властивостей. Але варто говорити, не тільки про проблеми становлення громадянського суспільства, а й про позитивні зрушення у цьому процесі. Таким позитивним зрушенням, на наш погляд, є становлення індивіда як окремої соціальної одиниці і соціального суб’єкта. Звичайно, такий індивід ще не здатний ствердити себе в якості базового елементу суспільної цілісності, але й він вже ідентифікує себе як рівнозначний іншим суб’єктам (групам, корпоративним спільнотам, етнічним утворенням). Цьому процесу сприяли і певні дії зі сторони самої держави, так у 1997 році був прийнятий Закон України „Про місцеве самоврядування” (1997 р.), в якому вперше було зроблено наголос на необхідності залучення громадськості до активної участі у вирішенні проблем громади та пошуку шляхів їх вирішення у співпраці з різними організаціями та структурами, які працюють на місцевому рівні.

Це, спонукало до: 1) усвідомлення необхідності підготовки фахівців соціальної сфери – соціальних робітників; 2) переосмислення змісту компетенцій і навичок їх професійної підготовки; 3) звернення до зарубіжної практики і вивчення історії власного досвіду соціальної роботи в громаді. Вважаємо, що важливість і актуальність аналізу соціальної роботи в контексті громадянського суспільства не варто доводити, оскільки рішення проблем громадянського суспільства з необхідністю передбачає звернення до соціальної роботи, а розвиток останньої, як свідчить історія, є найбільш адекватним у сталому громадянському суспільстві. Громадянське суспільство існує у двох основних та взаємопов’язаних вимірах: соціально-історичному та інституціональному (організаційному). Соціальний вимір громадянського суспільства – це його історичний досвід, який опосередковано задає основні параметри режиму функціонування політичної системи, визначає межі можливостей для дій основних учасників політичного процесу: окремих особистостей, груп, масоподібних формоутворень (класових, національно-етнічних, конфесійних, субрегіональних тощо). Соціально-історичний досвід визначає політичну поведінку особистості, образ її мислення, який об’єктивується в політичній культурі та політичній свідомості. У сучасних умовах це виглядає таким чином: загальні уявлення про світ, цінності, нормативи поведінки, національно-психологічні особливості індивіда – ці та інші форми міжособистісного спілкування, з одного боку, розвивають політичні традиції, а з іншого, допомагають становленню інтегруючих механізмів в об’єднаннях людей, зв’язків, що поєднують різні структурні елементи в середині цих спільнот і формують механізми соціальної саморегуляції.

Створення громадських організацій, планування діяльності соціальних служб, спрямоване на вирішення конкретних соціальних проблем, реалізація численних громадських ініціатив та соціальних проєктів на локальному рівні є безперечними свідченнями того, що зараз соціальна робота в громаді стає одним із пріоритетних напрямів соціальної діяльності і дієвим механізмом встановлення громадської злагоди. Вона є своєрідним соціальним перетином психологічних, побутово-економічних та юридичних засад і розглядає життєдіяльність людей у звичному для них природному

навколишньому середовищі з географічними, політичними і соціальними кордонами та досить розвинутим спілкуванням один з одним. Пріоритетними напрямками її діяльності виступають:

- підтримання і поліпшення якості життя, збереження середовища, утримання в належному порядку загальної власності, озеленення, робота з дітьми та молоддю тощо;
- визначення лідерів, які володіють навичками громадської роботи і здатні повести за собою інших людей, щоб відстояти інтереси своєї спільноти;
- визначення бажаного майбутнього своєї спільноти, вплив на політику місцевої адміністрації щодо рішень, які є важливими для життя місцевої спільноти;
- задоволення потреб різних категорій членів своєї спільноти і попередження конфліктів інтересів серед них;
- наявність ініціативної групи, яка налагоджує конструктивні взаємовідносини з усіма життєзабезпечуючими службами (комунальними, освітніми, медичними тощо) на території місцевої спільноти.

Така діяльність передбачає включення кожного індивіда в життя громади, прийняття спільних рішень шляхом досягнення консенсусу, коли враховуються індивідуальні особливості та сильні сторони кожного члена громади і в ролі лідера може бути кожен із членів громади. Через співучасть у діяльності в конкретній громаді будь-якого гатунку (релігійна, професійна, сусідська тощо) індивід набуває навичок самостійного рішення соціальних проблем без патронату держави та позбавляється егоцентричного бажання першочергового задоволення власних потреб, враховуючи інтереси усієї спільноти. Усе це набуває обрисів і починає працювати не відразу, для цього потрібно, щоб люди відчували свою організованість, але в той же час усе це сприяє розвитку інститутів громадянського суспільства і створює умови для подолання розгармонізованості українського суспільства. У громадянському суспільстві громада за своєю сутністю має становити таку спільність людей, яка спрямована на вирішення локальних проблем. Саме така місцева спільнота в результаті спільних взаємних комунікацій об'єктивно спроможна виробляти характерні інтереси та реалізовувати їх на місцевому рівні. Вона має бути здатна до саморозвитку, самоорганізації та саморегуляції, покликана здійснити якісну трансформацію як самої себе, так і всього суспільного організму в цілому, її багаторівневість детермінована диференційованістю за інтересами, потребами, духовно-ціннісними орієнтаціями кожного її члена і соціальних груп.

Література

1. Дыльнова Т.В. К вопросу о функциях социальной справедливости // Вестник Московского университета. – Серия 18. Социология и политика. – 2006. – №1. – С.55 – 62.
2. Гражданское общество. Мировой опыт и проблемы России. – М.: Эдиториал УРСС, 1998. – 312 с.
3. Вербовий М.В., Жангжого Р.Н. Громадянське суспільство: соціальний феномен чи самоврядна спільнота. – Режим доступу: <http://www.niisp.gov.ua>.
4. Драч М.І. Становлення громадянського суспільства на пострадянському соціокультурному просторі: Автореф. дис. ... канд. філос. наук. – К., 2006. – 20 с.